

SAMFUNDET
FÖR
NORDISKA MUSEETS
FRÄMJANDE.
1890.

*Jag har sökt up alt hvad jag förestält mig
nu eller frandeles kunna gagna mit Fädernesland.*

CARL LINNÆUS.

MEDDELANDEN,
UTGIFNA
AF
ARTUR HAZELIUS,
SAMFUNDETS SEKRETERARE.

STOCKHOLM 1892.
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

6.

Beretning

om

julens feirende i Vang, Valders i Norge

omkring år 1860.

Ur Nordiska museets arkiv.

Skarka kaldtes de tre sidste uger før jul. Det fik slet ikke være så nøie med, hvordan man i denne tid havde det med hensyn til kosthold og klædedragt. Mandfolket, skogskarad'n, fik tit og ofte nøies med grød og prim¹ til frokost og prim og grød til middags. Kvinderne derimod var lidt mere nøie på det, og derfor fik de jemtemed en liden ostemole til eftermad.

Tjenerskabet syntes slet ikke om dette sæt at leve på — høist forskjelligt som det var fra de øvrige tider på året — men klage på kosten vilde de for al den del ikke, ti det betragtedes som en stor skam, om der kom konflikter mellem husbondsfolk og tjenere, hvilket for tjenerens vedkommende let kunde have tilfølge, at »denne jul blev han ikke spurgt om tjeneste for det kommende år». Og så fik man trøste sig med, at i julen var der overflod på alskens gode retter, öl og brændevin, og den dybe fortrolighed, hvormed hele familien, tjenerskabet, frænder og naboer omgikkes — det var ikke så koldt i hjærterne og så liden almenånd den tid, som det mangel gang

¹ En slags ost.

nuomstunder synes være — og derfor blev julen i dobbelt forstand en sand glædens fest.

Juleaften præcis kl. 3 morgen blev der spist frokost, som ufravigelig måtte bestå af sylteflæsk, kogte og stramsaltede klöver¹, drukket öl og »smagt på foredråber»².

Umiddelbart derpå reiste tjenestegutten til skogs, og som »mærke på bedste skogskar» måtte han allerede i grålysningen svinge ind på gården med julelæsset. Husbonden mødte da ude på tunet, og så sagde han: »Gjeild kar, bra kar! — Du Ola lyt nok bli til næste år og du! Men kom nu med ind i stuen og beslå syltelabben»³.

Efter endt prøve blev Ola »ledig og mjuk» til at hugge brænde for de førstkommende tre helligdage, sope og glatte sneen ude på tunet til bedste for julsveinerne⁴, som troedes at indfinde sig i aften-skumringen.

Nu havde han på sin side god tid til de øvrige tilstillinger for julen. Slæder og andre kjöreredskaber han havde i brug måtte bringes på et bestemt sted, og derhos nöie passes på, att ikke nogen af disse gjenstande blev lagt i kors over hverandre, ti ellers havde ikke julsveinerne magt til at benytte dem, som de bedst vilde. En öxe måtte han hugge fast i væggen ovenover låve-, stald- og fjösdör, for derved at afværge troldomskunsters indflydelse på heste og kvæg for kommende år, og sluttelig måtte han kl. 2 e. m. have reist julebandet⁵, lösnet tre skud, der på lignende måde besvaredes fra nabo-gårdene.

Kvinderne, der forlængst var færdige med de tyngste og værste forberedelser såsom bryg, bagst, slagt og lignende, var fra tidlig på morgenen beskjæftiget med at pryde husets vægge og tag med tæpper og skilderier af forskjellig art. Kunstig tilklippede papirstrimler blev lagt langs med tagsperrerne, friske enerkviste naglet fast til mönåsen, hvide kniplinger af lin blev lagt langs væg-

¹ Kvæg-, får- og griselabber.

² Dobbelt destilleret brændevin (sprit).

³ Drikke så mange drammer brændevin, som der var benstykker i en griselab (24 st. i tallet).

⁴ Huldrene.

⁵ Et kornneg, sat på en meget höi stang, der var fæstet til låvebroen.

hylderne, der i en god håndsbredde ovenover døren løb parallelt på tre vægge til henimod madskabets gesims, hvilket sidste var prydet med et bredere og mere kostbart lag af kniplinger. På begge sider af skabets døre var anbragt blankpolerede messinglyseplader med en i vertikal retning böiet arm, der tjente som lysestage for et par vældige julelys. Høisædet, der i omkring $1\frac{1}{2}$ meters længde dannedes af stuens ene hjørne og madskabet på den anden side, var behængt med et rødlig-hvidt tæppe og udenpå dette det såkaldte *hangklæ*¹ der, foruden at det udgjorde husets fornemste prydding for julen, tillige var at betragte som husmoderens fornemste kistetas, og blev som sådant fremvist ved forskjellige anledninger. Ovenover hangklædet var anbragt skilderier, der forestillede Jesubarnet lagt i krybben, de fire evangelister samt Luther og Melancton.

Husfaderen, som i den tid ikke havde videre øvelse i teknisk retning, havde hele dagen været beskæftiget med at udskjære i hvidt papir bogstaverne I. H. S., eller skrev han dem i en og samme hensigt med kridt ovenover stuedøren, hvilke bogstaver skulde betyde: Jesus Herrens Søn.

Imedens havde husmoderen det travelt med at blankpudse sølvbægere, tintallerkener og krus, ti kl. 4 e. m. ringtes der med kirkeklokkerne — julehøitiden ansåes derved indviet — og inden den tid måtte julebordet ialfald sådan foreløbig være dækket på følgende måde.

En snehvid og med grisehugtænder udglattede dug — strygejern og rullemaskiner brugtes dengang ikke blandt bønderne — var lagt på langbordet, der sædvanlig strakte sig fra høisædet og henimod et med rødlig-hvide tæpper opredet sængested på den modsatte væg. På midten af bordet sattes et smörstøb, der var således formet, at det blot dækkede en trediedel af smörets vægt, der ofte udgjorde indtil 3 Bæ, medens de øvrige to trediedele höinede sig opad i en

¹ Disse hangklæ, der bestod af et stykke hvidt lærred, bræmmet med et ualmindelig vakkert sæt kniplinger, forfærdigedes af en præstedatter, Karen Anker, der, til straf for at hun giftede sig med en hæderlig og bra bonde, på en måde blev faderløs, forladt af sin moder og udstødt af sin fornemme slægt. De har siden hin tid holdt sig som julestas i bondens høisæde, og det ser ud til, at hangklædet vedvarende kommer til at hævde sin plads.

pyramideformig afsats, på hvis top troned e en stegt hane af kagedeig. Derhos var to vældige julelys anbragt i blankpolerede messingstager samt en tintallerken for hvert af husets individer i symmetrisk orden rækket ud på begge sider af bordet. Alle foreløbige tilstillinger for en glædelig jul ansåes dermed afsluttede, og resultatet deraf var, at huset fik et meget imponerende udseende.

Samtlige husets beboere bænked e sig kl. 6 e. m. om det første julemåltid, der bestod af sylteflæsk, spegekjød, rakörret og gammel-ost. Men af smörstöbet fik ingen spise för længere hen på natten.

Efter endt måltid og efter at have smagt forsvarlig meget på foredråber klædte man af sig en del yderklæder og gik derefter til sængs, dels for at drömme og dels for at sove ud, til det egentlige julemåltid indtraf præcis kl. 12 midnat, som sagdes være det tidspunkt, på hvilket Jesubarnet blev födt.

Det var de unge pigers drömme, som særligt tillagdes »vægt af betydning». Havde en pige den lykke at få drömme om en elskelig af modsat kjø n, se da betød det intet mindre, end at den hun drömte om måtte blive den tilkommende livsledsager. Traf det sig endvidere så heldig, at disse drömme stemte overens med et andet prov, som i denne samme anledning var forberedt, og som bestod deri, at hun i aftenskumringen fuldstændig havde bredet ud en skjorte på låvegulvet, og var det *venstre* ærmet af en uforklarlig magt lagt dobbelt, se da var det jo *aldeles sikkert*, at den hun havde drömt om blev hendes. Befandtes derimod *höire* ærmet lagt dobbelt, da var dette et varsel om, at hun i sandhed fik vogte sig for den gut, som var gjenstand for hendes dröm.

Vi forflytte oss nu til midnatstiden, der egentlig danner glandspunktet for hele julens vedkommende. Julebordet er end yderligere dækket med flere gode retter såsom ribbensteg, kogt ferskörret, lut-fisk og bufarost.¹

Far og mor sjöl i huset sætter sig i höisædet, mens först sönerne og dernæst tjenestegutten bænkes på höire side af bordet, og i

¹ Ost, som var ystet af södmelk den dag man flyttede hjem fra sæteren.

den samme orden får døttrene og tjenestepigen plads på den venstre side.

Höitidstemte og med hjerter, der klapper af kjærlighed og sympati nyde de måltidet til Herrens ære, hvorhos der væksles med julesange og bordbønner. Så byttes der plads ved bordet, idet at tjenestegutten forflyttes nærmest op til husbonden og tjenestepigen på sin side ligervis op til husmoderen. Husbonden tager derpå sin skinnende stråleflaske i hånden og hælder sådan en halv pot brændevin i et sølvbæger, løfter det op, og så siger han: »Skål og glædelig jul!» Drikker derpå en god sup og sender så bægeret til sin hustru. Det givne eksempel tro fortsætter enhver med det samme ønske om en glædelig jul, i det bægeret i fortfarende ring løber mellem bordfællerne.

Nu kunde det hende, at husbond og tjenestegut kom overens om end yderligere at drikke en »samkvemskål», medens kvinder og børn helst gik til sængs for at få sove lidt, forinden ottegrimmen, kl. 4 morgen, blev at foretage. Denne skik — ottegrimmen — bestod deri, at husets samtlige beboere gik i fjøs og stald, gav alle husdyr af bedste höet samt meldrikke, og derhos kjærtegnedes og klappedes hvert dyr især.

Samtidig dermed, eller i alfald kort derefter, infandt gutterne i nabolaget sig for turvis naboerne imellem at føre gjödselen ud af fjöset, medens jenterne fra fjösjalen¹ sang kjærlighedsviser.

Såsnart gutterne var færdige med sit arbeide, sang de i kor:

Tråd, tråd,
nyttårs tråd,
om den er aldrig så grå,
om den er svart som köl,
skal jeg vaske den sjöl.

Nu måtte jenterne, så godt de kunde, imödekomme gutternes poetiske udfordring, og havde de for anledningen lavet en mængde tråddukker, der blev uddelte dels som belönning for det udförte ar-

¹ Et sængested i fjöset, som den gang almindelig brugtes af husets unge piger.

beide og dels som tegn på god forståelse; og hvis der iblandt flokken var en gut, som det smukke kjøn havde drømt om den foregående aften — og skjorteærmet forøvrigt lå efter hendes ønske — se da vidste hun nok at passe sit snit så godt, at han foruden den reglementerede tråddukke i al hemmelighed fik halvdusinet fuldt.

Så måtte hele flokken ind i stuen for der at blive trakteret med öl og brændevin — smage på julekosten, som end stod på bordet, fik de også. Men huset fik gutterne ikke forlade, forend der var foretaget idetmindste en leg, der gjerne faldt således ud, at, hvis man var stræng i formerne, kunde det smukke kjøn ikke ret vel deltage, uden at der blev löjer. Til en af disse lege sang alle deltagerne i kor:

Lad spela, lad spela bruden den breide,
bruden ligger i bröstet over heide;
nagler, stolper, tråd og alle gode greide;
Visman! I fjor for 'eg her fram,
med min höko, med min mund går jeg gjennem rosenlund:
Luk op, luk op bergaled, lad mig herigjennem slippe!

På selve juledagen måtte ingen foretage besøg hos naboerne, det vil sige, hvis den besögende ikke vilde blive kaldt »julethomas», og det vilde visselig ingen, der gjorde regning på at blive betragtet som et beskedent menneske, der ikke gik omkring for at »få drammer».

Men på andendagsmorgen blev der fuldt liv igjen.

På frokostbordet var fremlagt kagebröd for hver især, og da disse kagebröd, der kaldtes »andendagskager», havde kegleformen og var udprikket med forbogstavet til navnet på en flerhed af meget smukke gutter og piger, afstedkom man dervid megen moro og fornøjelse blandt de unge. Förend man begyndte at spise af disse kagebröd — de var forresten bagt så store, at de, foruden at utgjöre nok for et måltid, hver morgen julen igjennem rak med en hel skive — dreiedes de med et dygtig sving rundt på bordet, og når kagen så stod stille, skulde det navn, som stod ligeforan den person, for hvem kagebrödet var bestemt, være at betragte som den tilkommende livsledsager eller livsledsagerinde.

Allerede andendagskveld begyndte julelagene mellem nærmeste naboer, slægtninger og venner, og fortsattes gjensidig julen igjennem, idet man næste aften mödtes med »tak for samværet» fra den foregående.

Bortseet fra den omstendighed, at der desværre også den gang kunde indtræffe drik og enkeltvis ufordragelighed, så var dog disse lag som regel betragtet noget af den bedste og troskyldigste fornöielse jeg nogensinde har seet blandt vangsfolket, idet at gamle og unge, husbondsfolk, tjenere og husmænd var så udmærket lige, troskyldige og hjælpsomme overfor hverandre. De talte om sine heste, kjör og får — den gang var man ikke, skulde jeg tro, uvenner om höire og venstrepolitik, og eiheller misundelige, avindsfulde og fortrædelige overfor, at den eller den sad i formandskabet, forligs- eller fattigkommissionen — de spilte kort om en skrå tobak i slaget, de drog fingerkrog, de »gjorde leg», de spilte på mundharpe, de sang og de lo, og så reiste de langt ud på natten hjem til sit.

Tjugendedagen, der også kaldtes *ildbjörsaften*, var den dag, på hvilken »Ola kjör julen ud». Al julestas, tæpper, hangklæ, skilderier, o. s. v. toges ned og gjemtes til næste jul. Medens der om kvælden var tilstelt en stor kaminild, stod samtlige husets beboere rundt denne og drak ildens skål. Husfaderen tog derpå en træske, fyldte den med öl og brændevin, satte den så midt i ilden med de ord:

Godt år varme!

Gid at du ikke kom videre, end jeg kunde styre dig.

OVE B. STEILE.

